

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854 OMUIFD, December 2021, 51: 63-78

Hüsün-Kubuh Tartışmaları Bağlamında Tanrı'nın Mutlak İyiliğinin Kötülüğün Ontolojik Mâhiyeti ile İlişkisi

The Relationship between God's Absolute Goodness
and the Ontological Nature of Evil as a Part of
Debates over Husn versus Qubh

Doç. Dr. Seyithan CAN¹

¹ Siirt Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Kalam Anabilim Dalı
• seyithancan@gmail.com • ORCID > 0000-0002-2336-4179

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 5 Eylül / September 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 16 Kasım / November 2021

Yıl / Year: 2021 | **Sayı – Issue:** 51 | **Sayfa / Pages:** 63-78

Atf/Cite as: Can, S. "Hüsün-Kubuh Tartışmaları Bağlamında Tanrı'nın Mutlak İyiliğinin Kötülüğün Ontolojik Mâhiyeti ile İlişkisi - The Relationship between God's Absolute Goodness and the Ontological Nature of Evil as a Part of Debates over Husn versus Qubh". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity 51, Aralık 2021: 63-78. <https://doi.org/10.17120/omuifd.991416>

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/omuifd>

Copyright © Published by Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Samsun, Turkey. All rights reserved.

<https://doi.org/10.17120/omuifd.991416>

HÜSÜN -KUBUH TARTIŞMALARINI BAĞLAMINDA TANRI'NİN MUTLAK İYİLİĞİNİN KÖTÜLÜĞÜN ONTOLOJİK MÂHIYETİ İLE İLİŞKİSİ

ÖZ:

Kötülük probleminde üzerinde durulan önemli argümanların başında mutlak iyi Tanrı tasavvurunun, kötülüğün varlığı ile bağdaşmayacağı hususudur. Bu çalışmada günümüzde hala etkinliğini ve güncelliğini koruyan kötülük probleminde ortaya konulan mutlak iyi Tanrı tasavvurunun, kötülüğün ontolojik mâhiyeti ile ilişkisi irdelenmektedir. Çalışmada kötülüğün ontolojik olarak mutlak iyi Tanrı kavramıyla uyuşmadığı ön kabulünden hareket edilmiştir. Her ne kadar kötülük probleminde karşı üretilen cevaplar, genel olarak kötülüğün fiilen var olduğu gerçeği üzerinde kurgulansa da mutlak iyi olan Tanrı'nın kötülüğü de yarattığı ön kabulü, kötülüğün engellemesi gerektiği düşüncesinden daha öncelikli konumdadır. Bu bağlamda kötülüğün mutlak iyi bir Tanrı tarafından yaratılıp yaratılmadığı problemi kelâm ekollerinin hüsün- kubuh konusunda ortaya koydukları yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmıştır. Kelâm ekollerinin görüşleri kapsamında değerlendirildiğinde ilk dönem Mu'tezile âlimleri ile Mâtürîdiler'in insan fiillerindeki kötülüğün ontolojik varlığını kabul eden anlayışlarının, mutlak iyi Tanrı tasavvuru ile bağdaşmayacağı kanaatine ulaşılmıştır. Son dönem Mu'tezile âlimlerinin vücûh nazariyesi ile Eş'ariler'in kötülüğün zâtî olarak varlığının olmadığına dair yaklaşımlarının, kötülük probleminde ele alınan mutlak iyi Tanrı tasavvuru açısından uygun cevaplar olarak kabul edilebileceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tanrı, Kötülük, Hüsün, Kubuh.

THE RELATIONSHIP BETWEEN GOD'S ABSOLUTE GOODNESS AND THE ONTOLOGICAL NATURE OF EVIL AS A PART OF DEBATES OVER HUSN VERSUS QUBH

ABSTRACT:

A major argument put forward regarding the problem of evil is that the conception of the absolute good God hardly accords with the existence of evil. This study addresses the relationship between the ontological nature of evil and the conception of the absolute good God, which manifests itself in the long-standing problem of evil. This study is based on the assumption that evil is ontologically incompatible with the concept of absolute good God. Although the conceptions of evil are generally built on the fact that evil exists, the assumption that the absolutely good God created evil is more readily welcomed than the thought that God should

intervene in evil. In this context, the problem of whether evil is created by the absolute good God is addressed with reference to the approaches of kalām schools to husn and qubh. When considered from the perspectives of kalām schools, it is concluded that the understanding of the early Mu'tazilite scholars and Māturīdīs, who accepted the ontological existence of evil, would not be compatible with the conception of the absolute good God. One could also say that the late Mu'tazilite scholars' theory of existence and the Ash'arīs' perspective that evil itself is inherently non-existent can be seen as appropriate standpoints in terms of the idea of an absolute good God, discussed with respect to the problem of evil.

Keywords: Kalām, God, Evil, Husn, Qubh.

GİRİŞ

Teizmin her yönüyle mutlak olarak gördüğü yaratıcı tasavvuruna en ciddi eleştirisi kötülük problemi ile gelmiştir. Günümüzde de güncelliğini koruyan bu konu her dönemde olduğu gibi bugün de teistlerin önünde yaratıcının varlığı ve insan ilişkileri açısından önemli bir sorun olarak durmaktadır. Günlük hayatta da pratik yönü olan bu tartışma sadece ateistlerin değil aynı zamanda teistlerin kendi inançları açısından anlamlandırmak zorunda oldukları bir konudur.

Ateistlerin kötülük problemini Tanrı'nın varlığı aleyhine bir argüman olarak kullanmaları, teistleri kötülüğün varlığı ile Tanrı'nın varlığı arasındaki ilişkiyi açıklama zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Dünyadaki kötülüklerin inkârının söz konusu olamayacağından hareket eden teistler, genel olarak kötülüklerin varlığını, Tanrı'nın varlığıyla anlamlı kılma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu bağlamda kötülüğün; iyiliğin zorunlu tamamlayıcısı olduğu, dolayısıyla evrenin var olması için mantık bakımından kötünün de bulunması gerektiğini söyleyen bazı âlimler, belli bir miktarda kötülüğün var olması gerektiğinden hareket etmiştir.^[1] Ancak kötülüğün ontolojik gerçekliğinin kabul edilmesi, Tanrı'nın yokluğu şeklinde bir argüman olarak kabul görmese de mutlak yaratıcının insanla ilişkisi açısından akıllara ciddi sorunlar bıraktığı bir gerçektir. Genel olarak kötülüğün varlığı ile mutlak iyi olan yaratıcının insanla ilişkisi bağlamında tatmin edici bir açıklamanın yapıldığını söylemek zordur. Kötülüğün Tanrı ile iliştilenemeyeceği konusu aynı zamanda felsefe de tartışılmıştır. Elâton, kötülüklerin Tanrı ile ilintilendirilemeyece-

[1] Marilyn McCord Adams, "The Problem Of Evil: More Advice to Christians", *Faith and Philosophy* 2/5 (1988), 136; Aydın Topaloğlu, *Teizm-Ateizm Tanrı Tanımsızlığın Felsefi Boyutları* (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 226-227; Ferhat Akdemir - Mehmet Vural, *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*, 2014, 96-97; Necip Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu* (İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015), 171.

ğini, Tanrı'nın iyi olduğu için sadece iyi şeylerin kaynağı olabileceğini belirtmiştir. Aristo da aynı düşünceden hareketle kötülüklerin kaynağının insan olduğunu vurgular. Hıristiyanlığın önemli ilim adamlarından biri sayılan Aquano'lu Thomas da Tanrı'nın hiçbir ahlaki kötülüğün nedeni olmadığını söyler.^[2]

Kötülük probleminde dair tartışmalar sadece felsefede değil kelâm tarihinde de yoğun bir şekilde hüsün ve kubuh başlığı altında işlenmiştir.^[3] Âlemde kötülüğün bulunup bulunmadığı, iyilik ve kötülüğün varlığa ait zâtî nitelikler olup olmadığı, varsa bunun ilâhî sıfat ve fiillerle ilişkisi, insan eylemlerinde iyilik ve kötülüğün mâhiyeti gibi birçok yönüyle ele alınmıştır.^[4]

Kötülük problemi üzerinde yoğunlaşılan en önemli noktanın var olan kötülükler ile Tanrı'nın varlığı ve insan ile kurduğu ilişkidir. Genellikle problem ele alınırken hem ateistler hem de teistler, kötülüğün ontolojik gerçekliğini kabul ederek hareket etmişlerdir. Ancak kötülüğün varlığının kabul edilmesinin teistler açısından ciddi problemler doğurduğu söylenebilir. Çünkü kötülüğün ontolojik yönden gerçekliği kabul edildiği taktirde, bu kötülüğü var edenin de Tanrı'nın olması gerekir. Kötülük probleminde mutlak iyi Tanrı tasavvurunun kötülüklerle engel olması gerektiği şeklinde bir temellendirme sunulsa da kötülüğün bilfiil Tanrı tarafından yaratıldığının kabul edilmesi tartışmanın öncelikli problemidir. Dolayısıyla kötülüğün varlığının Tanrı'nın mutlak iyiliği perspektifinde ele alınabilmesi için ilk etapta bunun ontolojik yönünün tespit edilmesi gerekir. Aksi taktirde kötülüğü yaratmış olan bir Tanrı'nın kötülüğü istemediğine dair teorilerin tamamı geçersiz olacaktır.

Çalışmamız kelâm ekollerinin hüsün kubuh anlayışlarının, kötülüğün ontolojik mâhiyeti açısından mukayesesini yapmaktadır. Bu yönüyle kötülük probleminde temel oluşturan kötülüğün varlığı konusuna kelâm ekollerinin görüşleri üzerinden cevap üretmeyi amaçlamaktadır. Düşünce tarihinde farklı kötülük kategorileri oluşturulsa da insan fiillerinin ahlâkî ontolojinin temeli olmalarından dolayı çalışmamız, insan fiillerindeki kötülüğün ontolojik yapısı bağlamında ele alınacaktır.

1. Hüsün-Kubuh Kavramlarının Anlamları ve Tartışma Alanları

Hüsün (hüsün) “güzellik, güzel olmak ve sevilen şey” anlamında isim olarak kul-

[2] Metin Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 32.

[3] Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997); Topaloğlu, *Teizm-Ateizm Tanrı Tanımlılığının Felsefî Boyutları*; Fethi Kerim Kazanç, “Düşünce Tarihinde Ateizme Götüren Bir Neden Olarak Kötülük Sorunu: Kelâmî Açıdan Eleştirel Bir Değerlendirme”, *İslâm Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi* (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 191; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*; Akdemir - Vural, *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*.

[4] İlyas Çelebi, “Klasik Bir Kelâm Problemi: Hüsün-kubuh”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16-17 (2014), 59.

lanılır. Kelâm âlimleri hüsün kavramını insanın tabiatına ve yapısına uygun olan, bir şeyin kemal ve yetkinlik vasfına sahip olması, övgüyü ve sevabı gerektiren şey diye ifade etmişlerdir. “Kötü, kötülük, kötü olan, çirkinlik, çirkin olmak ve nefret edilen şey” anlamına gelen kubhu ise; insan tabiatına aykırı olan, çirkin, bir şeyin eksikliğini ifade eden vasfı olarak kabul etmişlerdir.^[5] Dolayısıyla kubuh, yapıldığı zaman kınamayı ve buna bağlı olarak cezayı gerektiren şey olarak tarif edilmiştir.^[6]

Hüsün ve kubuh meselesi, insana bakan yönüyle bir bilgi problemi iken, Allah'a bakan yönüyle bir varlık problemi olarak ele alınmıştır.^[7] Bu konuda bilimsel yönde ele alınan temel mesele, iyi ve kötünün bir değer olarak fiillere yüklenmesinde esas alınacak bilgi kaynağının akıl mı yoksa vahiy mi olduğu ya da birliklilikleri durumunda önceliğin hangisine ait olduğudur.^[8] Varlık (ontoloji) açısından ise kötünün varlıksal mahiyetinin nesne ve fiillerin kendi özünde bir gerçeklikten mi yoksa Tanrı'yla mı alakalı olduğu üzerinde yapılan tartışmalarla alakalıdır. İyilik ve kötülüğün varlıksal mahiyeti hüsün ve kubuh tartışmalarının ontolojik boyutuna yönelik meselelerdir.^[9]

2. Kelâm Ekollerinin Hüsün Kubuh Konusuna Ontolojik Yaklaşımları

Konunun kötülük problemi bağlamında değerlendirilmesinin yapılabilmesi için Mu'tezile, Eş'arî ve Mâtürîdiliğin hüsün kubuh konusundaki ontolojik yaklaşımlarını tespit etmek önem arz etmektedir. İslâm kelâmında hüsün ve kubuhun kaynağı ya da ontolojik konumları, öznel ve nesnel kavramları ışığında tartışılmıştır. Nesnellik taraftarları, varlığın değer yüklü olduğunu ve varlığa yerleştirilmiş bu nesnel hakikatlerin aklen keşfedilebilirliğe çıkarılabileceğini savunurken, öznel taraftarları, değerlerin, varlık ve nesnelere tamamen bağımsız olduğunu; değerleri eşya ve fiillere dışarıdan insan zihninin atfedip yüklediğini ileri sürerler.^[10] Şimdi sırasıyla bu yaklaşımların temsilcileri ve argümanlarını incelemeye geçebiliriz.

[5] Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Muhammed eş-Şâzelî vd. (Kahire: Dâru'l-Maârif, 4/877; Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985), 91.

[6] Seyyid Şerif Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 3/312; Zübeyir Bulut, “Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi”, *Kader* 13/2 (2015), 636; Cürcânî, *Kitâbu't-Ta'rîfât*, 178.

[7] Muzaffer Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 76.

[8] Hulusi Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2021), 14; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 311; Bulut, “Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi”, 636; Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 76.

[9] Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 77.

[10] Fethi Kerim Kazanç, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 125 vd.

2.1. Mu'tezile'nin Hüsün-Kubuh Anlayışı

Hüsün-kubuh meselesi, Mu'tezile'nin adâlet ilkesinin temelini oluşturan düşüncelerden biridir. Mu'tezile'ye göre hasen; yapıldığında kınamayı gerektirmeyen, kabih ise kınamayı gerektiren fiil olarak kabul edilmektedir.^[11] Mu'tezile ekolü hüsün kubuh'un ontolojik bağlamı açısından farklı görüşler ileri sürmüştür. Erken dönem Mu'tezile âlimleri, fiillerin zâtlarında bulunan iyilik ve kötülüğün ontolojik bir gerçekliğinin olduğu görüşünü benimsemişlerdir.^[12] Nazzâm (ö.231/845), İskâfî (ö.240/854) ve Ebû'l Hüzeyl (ö.235/849) gibi kelâmcılara göre iyilik ve kötülük fiillerin zâtlarıyla alakalıdır.^[13] Bu âlimlerle aynı görüşü paylaşan Ka'bi (ö.319/931) hüsün ve kubuhun (iyilik ve kötülük) fiilin hem zâtına hem de sıfatlarına ait bir vasf olduğunu ifade etmiştir.^[14] Yani ahlâkî iyi ve kötü, insan eylemlerinin doğasında bulunan özsel niteliklere bağlıdır.^[15] Meselâ öldürme eylemi, ister haksız yere öldürme isterse meşru bir nedenden dolayı meydana gelsin ikisi arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Eylemin kötü oluşu onun zatı sıfatı olan bir öldürme sıfatından kaynaklanır.^[16] Nesnellik taraftarı olarak Mu'tezile'nin bu âlimlerini ahlâkî mutlakçılık anlayışını benimzediklerini söyleyebiliriz.^[17]

Mu'tezile içerisinde sonraki dönem âlimleri olarak kabul edebileceğimiz, Ebû Alî el-Cübbâî (ö. 303/916), Ebû Hâşim el-Cübbâî (ö.321/933), Kâdî Abdülcebbar (ö. 415/1025), iyilik ve kötülüğün fiillerin zâtında olmadığını belirtmişlerdir. Bunun yerine fiili pratikte kendini gösterdiği şekliyle değerlendirerek, bazı fiillerin aynı anda hem iyi hem de kötü olabileceğini fark ettiler.^[18] Bu âlimlere göre fiillerin iyi ya da kötü olmalarını gerektiren vücûhlar mevcuttur. Bu vücûhlar tıpkı sonucunu zorunlu olarak gerektiren illetler gibidir.^[19] Vech, fiilin kendisi değil de fiil hak-

[11] Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996), 41.

[12] Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 309-310.

[13] İlyas Çelebi, "Hüsün ve Kubuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/67-68; Ali Bardakoğlu, "Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturidi", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/4 (1987), 62; Serkan Çetin, "Hüsün ve Kubh Konusunda Fahreddin er-Râzi'nin Mu'tezile'ye Yönelik Eleştirileri", *Edebali İslamiyat Dergisi* 2/4 (29 Kasım 2018), 86; Abdunnasir Süt, *Mu'tezile ve Ahlak-Kadî Abdülcebbar Örneği* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 232.

[14] Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 310; Fethi Kerim Kazanç, "Mu'tezile Kelam Sisteminde Ahlâk Tasavvuru: Kâdî Abdülcebbar Ekseninde Bir Değerlendirme", *Journal of Islamic Research* 3/27 (2016), 289; Süt, *Mu'tezile ve Ahlak-Kadî Abdülcebbar Örneği*, 232.

[15] Kazanç, "Mu'tezile Kelam Sisteminde Ahlâk Tasavvuru: Kâdî Abdülcebbar Ekseninde Bir Değerlendirme", 283.

[16] F. Hourani George, "Cüveynî'nin Mu'tezili Ahlakî Eleştirisi", çev. Burhanettin Tatar, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1991), 220; Kazanç, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi*, 126.

[17] Kazanç, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi*, 125-126.

[18] A. Kevin Reinhart, "Basra Mu'tezilesi: Ahlakî Ontoloji ve Epistemoloji", çev. Şeyma Şirin, *Şarkiyat Çalışmalarında İslâm Ahlâk Metafiziği*, ed. İbrahim Aslan (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020), 221.

[19] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük* (Hüsün ve Kubuh) Problemi, 67.

kında değerlendirme yapmaya götüren ve onunla birlikte vücuda gelmiş olan veç-hidir.^[20] Vech fiille berber ortaya çıksa da sürekli değildir geçicidir.^[21] Fiilin veçhi değiştiği zaman fiilin tabiatı da değişir. Bu bağlamda Ebû Hâşim, bir fiilin meydana geldiği durumlardan soyutlanarak varoluş itibarıyla ahlâkî bir değer kazanamayacağına belirtmiştir.^[22] Ebû Ali el-Cübbâî hem iyi hem de kötü olan fiillerde gerçek mânada bir vasfın bulunduğunu reddetmiş, fiillerin iyilik ve kötülük vasıflarının itibari yönleri göre değiştiğini ifade etmiştir.^[23] Ona göre bir fiil, salt tek başına ahlakî bir değer taşımaz.^[24] Fiillerdeki iyilik veya kötülük değerleri onlara etki eden durumlara göredir. Dolayısıyla insan fiilleri zâtî değil, izâfî vasıfları (vücûh) taşımaktadır.^[25]

Kâdî Abdülcebbar, eylemin iyi ya da kötü oluşunu, eylemin oluş şekli, amacı, sonucu gibi unsurlara bağlı olarak değerlendirir. Ona göre eylem geliştiği özel durumundan dolayı iyi ya da kötü olur. Daha açık bir şekilde ifade edersek, Kâdî'ye göre eylem sonucunda ortaya çıkan fayda ve zarar eylemin iyi ve kötü olduğunu belirler.^[26] Örneğin "eve girme" fiilinin meydana gelişi itibarıyla tek başına iyi veya kötü vasfını taşıdığını söylemek mümkün değildir. Şayet "eve girme" fiili izin alındıktan sonra gerçekleşirse iyi olarak kabul edilir. Ancak ev sahibinden izin alınmadan gerçekleşirse o takdirde kötüdür.^[27] Kâdî, konuya bağlı olarak secde etmek fiilini de örnek olarak sunmaktadır. O, Allah'a secde etmenin iyi bir fiil olduğunu vurgularken, şeytana veya Allah'tan başkasına secde etmenin kötü olduğunu belirtir. Bu iki örnek üzerinden ele alındığında Kâdî Abdülcebbar, fiildeki ahlâkî değerlerin gerçekleştiği koşula, yöne ve bağlama atıf yapmaktadır.^[28] Bu bağlamda sonraki Mu'tezilî âlimlerin mutlakçılığı reddeden bir anlayış benimsedikleri kabul edilmiştir.^[29]

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Mu'tezile açısından iyi ve kötü kavramlarıyla ilgili yaklaşımları iki kategori şeklinde ayırmanın imkân dâhilinde olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, iyi ya da kötünün ontolojik gerçekliğini kabul

[20] Reinhart, "Basra Mu'tezilesi: Ahlakî Ontoloji ve Epistemoloji", 224.

[21] Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/1/52-53.

[22] Çetin, "Hüsün ve Kubh Konusunda Fahreddin er-Râzî'nin Mu'tezile'ye Yönelik Eleştirileri", 87.

[23] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkif*, 3/314.

[24] Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, thk. Taviil Tefvik - Zeyd Siad (Kahire: el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Amme, ts.), 6/1/4-5; Orhan Şener Koloğlu, *Cübbâîler'in Kelâm Sistemi* (İstanbul: İSAM, 2011), 332.

[25] Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî*, 6/1:77 vd.

[26] Kâdî Abdülcebbar, *Kitâbü'l-mecmu' fî'l-muhit bi't-teklîf* (Beyrut: Mektebetü'l-Kasulikiyyetu, 1962), 1/233; Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/1/7; Süt, *Mu'tezile ve Ahlak-Kadî Abdulcebbâr Örneği*, 236.

[27] Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*, 310-311.

[28] Süt, *Mu'tezile ve Ahlak-Kadî Abdulcebbâr Örneği*, 235.

[29] Kazanç, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi*, 127.

edenler, ikincisi de iyi ve kötünün durumlara (vecihler) göre gerçekleştiğini savunanlar. [30] Ancak Mu'tezile'nin özellikle Basra ekolüne göre iyilik ve kötülük ontolojik bir gerçekliğe dayanmaz. Bu nitelermeler çeşitli sebeplerle fiilin varlığına eklenen ahlâkî değerlerdir. [31] Bununla beraber bu âlimlere göre fiillerin, durum ve şartlara göre farklı hükümler kazanması nedeni ile bir izâfiliği söz konusu olsa da o şart ve durumlar içerisinde kazandıkları hükümler artık bütün fâiller için geçerlidir, yani objektiftir, genel geçerdir. [32] Yani ahlakî eylemlere yüklenen yarguların insanların onları algılama biçimi tepkileri ve onlar hakkında ne düşündükleriyle ilgili değişken kişisel ve özsel yargular olduğunu savunan bir görüş olarak ifade edilmektedir. [33]

Ahlâkî değerlerde ontolojik olarak farklı yaklaşımlarına rağmen epistemolojik olarak ekolde bir birliğin olduğu görülür. Öyle ki Mu'tezile âlimleri, fiillerdeki iyi ya da kötü vasıflarının akıl tarafından kavranabildiğini ve bunun için vahye ihtiyaç olmadığını belirtir. [34] Mu'tezile'nin önemli isimlerinden Kâdî Abdülcebbar, bir eylemin iyi ya da kötü oluşuna dair yargıya varmanın bazı objektif kriterlerle mümkün olduğunu vurgular. [35] Ahlâkî değerleri bilmenin iki farklı yolu olduğunu belirtir. [36] Birincisi zorunlu akıl bilgisidir. Akıl burada herhangi bir ek bilgiye ihtiyaç duymadan fiillerdeki iyi ya da kötünün kişinin zihninde hemen belirmesidir. Mesela Allah'ın varlığını ve birliğini bilmek, nimet verene şükür, adâlet ve ihsanda bulunma gibi fiillerin hasen olduğu; Allah'ı inkâr, zulüm, cinayet ve vefasızlık gibi fiillerin kötü olduğu zorunlu akıl bilgileridir. [37] İkincisi de aklın istidlâl ile fiilin iyi ya da kötü olduğunu kavramasıdır. Örneğin yalan söyleme fiili haksız menfaat elde etme amacıyla yapılırsa kötü, ama bir masumu kurtarmak veya sonucu iyi bir işe tekabül edecekse iyi olarak vasıflanır. [38] Bu yaklaşım tarzıyla Abdülcebbar'ın, geçmişte ve günümüzde değerlerin nesnelliği ve özneliği tartışmalarına yeni bir boyut kazandırmış olduğunu söylememiz mümkündür. [39] Mu'tezile âlimlerine

[30] Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/17-10.

[31] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*, 56.

[32] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*, 88.

[33] Kazanç, *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi*, 131-140.

[34] Kâdî Abdülcebbar, *el-Muğnî fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/170; Ebü'l- Meâli el-Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa - Ali Abdulmunim Abdülhamid (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1950), 258; Recep Kılıç, *Ahlâkî Dinî Temelî* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı), 114; Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*, 335; Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 87; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 312.

[35] Süt, *Mu'tezile ve Ahlak-Kadî Abdulcebbar Örneği*, 249.

[36] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*, 77-78.

[37] Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 88-89; Zuhdi Hasan Carullah, *el-Mu'tezile* (Kahire: el-Ehliyetu'n-Neşr ve't-Tevzi', 1973), 108.

[38] Kâdî Abdülcebbar, *Kitâbu'l-mecm' fi'l-muhîd bi't-teklîf*, thk. Eb Jean Yusuf Houben el-Yesui (Beyrut: Mek-tebetu'l-Kasulikiyyetu, 1962), 1/233; Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 88-89; Carullah, *el-Mu'tezile*, 108.

[39] Kazanç, "Mu'tezile Kelâm Sisteminde Ahlâk Tasavvuru: Kâdî Abdülcebbar Ekseninde Bir Değerlendirme", 308.

göre şeriat, fiillerin iyilik ve kötülüğünü tayin etmez.^[40] Ancak iyi ve kötünün açığa vurulması ve izhar edilmesi^[41] gibi durumlarını gösterir.^[42]

2.2. Eş'arîliğin Hüsün-Kubuh Anlayışı

Eş'arî âlimlerine göre iyilik veya kötülük fiillerin zâtına ait bir nitelik değildir. Onlara göre iyilik ve kötülüğe muhtevasını kazandıran Allah'ın emir ve yasaklarıdır. İyilik bir fiilin şeriat tarafından övülmesi iken kötülük ise şeriatın kınadığı şeydir.^[43]

Ekolün kurucu ismi Eş'arî, yalanın kötü olmasının sebebinin Allah'ın onu kötü kılmasından dolayı olduğunu belirtir. Şayet yalan Allah tarafından iyi olarak nitelenseydi o zaman yalan iyi olacağını vurgular.^[44] Bu düşüncesiyle fiillerde iyi ve kötü diye objektif bir ahlak değeri olmadığını iddia eder. Ekolün diğer âlimleri de onun bu görüşüne bağlı kalmış ve bu düşünceyi temellendirmeye çalışmışlardır. Her ne kadar Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286)'nin ekolün genel kabulünden ayrıldığı ile ilgili görüşler olsa da bunun tam anlamıyla kesinlik ifade ettiğini söylemek zordur.^[45] Dolayısıyla ekol içerisinde genel bir ittifakın olduğu söylenebilir.

Eş'arî âlimleri, iyilik ve kötülüğün ontolojik bir yönünün olmadığını aklî ve naklî delillerle ispatlamaya çalışır. Ekolün öncü isimlerinden Bâkîllânî (ö. 403/1013) şayet bir fiilin kötülüğü zâtından olmuş olsaydı, bunun zorunlu olarak kavranması gerektiği ve fiilin, gerçekleştiği yer, zaman veya mekân dikkate alınmaksızın genel olarak kötü olması gerektiğini ifade eder.^[46] Ancak ona göre fiiller bu şekilde değildir. Cüveynî (ö. 478/1085), iyilik ve kötülüğün göreceli olduğunu bundan dolayı iyi ve kötünün zâta yönelik bir durum olmadığını söyler. Cüveynî, bu noktada ilâhî bildirimden iyilik ve kötülüğü belirlediğini savunur.^[47] Ona göre bir şey iyi veya kötü dediğimizde Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi bunun ya o şeyin kendi zâtından ya da ona yüklenen bir sıfattan dolayı olmadığını belirtir.^[48] Bu düşüncesini verdiği örneklerle izah etmeye ve temellendirmeye çalışır. "Öldürme" fiilini ele

[40] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*, 59.

[41] Kadî Abdülcebbar, *Kitâbü'l-mecmu' fi'l-muhit bi't-teklîf*, 1/255; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/310.

[42] Kadî Abdülcebbar, *el-Muğnî fi ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*, 6/1/65.

[43] Abdülkahir el-Bağdâdî, *Kitâbu usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 181; Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 258; Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/310; Şerafeddin Gölçük, *Bâkîllânî ve İnsanın Fiilleri* (Kızılay, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı), 265-278.

[44] Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *el-Lüma' fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*, nşr. Richard J. McCarthy, thk. Ğurabe Hammude (Kahire: Matbaatu'l-Mısriyyetu, 1975), 117.

[45] İbrahim Bayram, "Kâdî Beyzâvî'nin Hüsün-Kubuh Anlayışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2018), 283 vd.

[46] Ebû Bekr Bâkîllânî, *Kitâbu't-Temhîd* (Beyrut: Mektebetu's-Şarkıyye, 1957), 342.

[47] Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 258 vd.

[48] Ahmet Kamil Cihan, "Cüveynî'de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi", *İlahiyat Akademi* 9 (2019), 57.

alan Cüveynî, bir kişinin zulmedilerek öldürülmesi ile hadd ve kısas nedeniyle öldürülmesi fiilinin ontolojik açıdan aynı olduğunu vurgular. Ancak her iki eylemde de öldürme fiili olmasına rağmen zulüm ile öldürme fiili kötü olurken hadd veya kısas yoluyla öldürme fiili iyi olmaktadır. Dolayısıyla bir şeyin kabih oluşunun mânası şeriatın onu nehyetmiş olmasıyla alakalıdır.^[49] Bu örnekle beraber, “yalan” fiili üzerinden de temellendirme yapar. Şayet yalanın kötü olması zâtî olsaydı yani nesnenin kendisinde var olsaydı onun durum ve şartlara göre iyi olmasının mümkün olmadığını altını çizer. Ancak o yalanın bazı durumlarda iyi olabileceğini belirtir. Şayet yalan fiili, peygamberi bir zalimden koruma veya zulümle öldürülmek istenen bir kişi kurtarmak amacıyla yapılırsa iyi ve zarurî olabilmektedir.^[50] Öyle ki bir fiilin kötü olarak nitelenebilmesi için onun akıllı ve sorumlu birinden meydana gelmesi gerektiğini belirtir. Bir fiil şayet bir çocuktan sadır oluyorsa kötü olarak nitelenmez. Dolayısıyla bir şeyin zâtından dolayı kötü olmasının geçersiz olduğunu vurgular.^[51] Müteahhirûn dönemi âlimlerinden Cürcânî (ö. 816/1413) de söz fiili üzerinden bir temellendirme yapar. O, sözün birşeyi olduğu gibi haber vermesi durumunda iyi ve güzel olduğunu söylerken, haberin yalan olması durumunda kötü olacağını vurgular.^[52] Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Eş'arî âlimlerinin fiillerde iyilik ve kötülüğün ontolojik yapıya bağlı olmadığına dair kabullerinin en temel sebebi, fiillerin yer, zaman ve şartlara göre değişen değerlerle nitelenmeleridir. Şayet fiillerin ontolojik yapısında iyi ve kötü gibi değerler olsaydı bunların her koşulda bu yapılarını muhafaza etmeleri gerekirdi.^[53] Ancak bir şey herhangi bir insan için iyi olurken bir başkası için kabih (kötü) olabilir.^[54]

Eş'arîler'in husûn ve kubuh meselesinin epistemolojik yönüne bakışları da ontolojik yaklaşımları gibidir. Yani fiillerdeki iyi ve kötü vasfının vahiy tarafından belirlendiğini ifade eden Eş'arîler, insandaki iyi ve kötüye dair bilginin de akıl değil vahiy tarafından belirlendiğini ifade eder. Onlar, fiillerin ahlâkî değerleri hakkında insanın doğuştan herhangi bir bilgiye sahip olmadığını, insanın aklının ve donanımının ahlâkî yargılar üretmeye ya da tespit etmeye elverişli olmadığını belirtirler. Onlara göre Allah bildirmediğince insanın hangi fiilin iyi ve hangi fiilin kötü olduğunu bilmesi imkânsızdır.^[55]

Eş'arî bu konuda; “Allah neyi dilerse ona hükmeder.” (Âl-i İmrân, 3/47) “Pey-

[49] Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 266-267.

[50] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/322.

[51] Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 261 vd; Cihan, “Cüveynî’de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi”, 58.

[52] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/324.

[53] Abdülkerîm bin Ahmed Şehristânî, *Nihâyetu'l-İkdâm fî İlmi'l-Kelâm*, thk. Ferid Cuyûm, ts., 371-372.

[54] Fahreddîn er-Râzî, *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm*, çev. Ulvi Murat Kılavuz - Serkan Çetin (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 218.

[55] Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 3/310; Mustafa Ünverdi, “Ahlakın Epistemolojisi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2 (2015), 337; Barlak, *Husûn-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 94,97; Cihan, “Cüveynî’de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi”, 60.

gamber size her ne emir verirse onu tutun, yasakladığından da sakının!” (Haşır, 59/7) “Hoşunuza gitmese de size savaş yazıldı. (farz kılındı) Bazen hoşlanmadığınız bir şey, hakkınızda iyi olabilir ve hoşlandığınız bir şey de hakkınızda kötü olabilir. Allah bilir siz bilmezsiniz.” (Bakara 2/216), âyetleri çerçevesinde vahyin iyi ve kötünün belirleyicisi olduğunu belirtir.^[56] Öyle ki âyette ifade edildiği üzere bazen kendinde bulunan bazı özellikler itibarıyla kötü olarak kabul edilen bir şey şer'an iyi olabilir.^[57] Netice itibarıyla Eş'ariler'e göre fiillerde iyi ve kötü vasfı bulunmaz. Bir fiil Allah tarafından emredildiği için iyi, yasaklandığı için kötü niteliği kazanmaktadır.

2.3. Mâtürîdîliğin Hüsün-Kubuh Anlayışı

Mu'tezile âlimleri gibi Mâtürîdî âlimleri de iyilik ve kötülüğün fiillerin zâtında olduğunu kabul etmişlerdir.^[58] Mâtürîdî'ye göre bir kısım fiiller her koşulda zâtı gereği (lizâtihi) hüsün ya da kubuh vasfını taşımaktadır. Mesela, adalet ve doğruluk gibi fiiller zâtı gereği iyi olurken; zulüm ve yalan gibi fiiller de özünde kötü olanlardır. Mâtürîdî, özünde iyi ve kötü olanların değer itibarıyla değişime uğramasının mümkün olmadığını belirtir.^[59] Mâtürîdî'ye göre bir kısım fiillerin ahlâkî değeri ise içinde buldukları koşullar, amaçlarına, sonuçlarına ve ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Örneğin bir kişinin ölümü dostlarını üzerken; düşmanlarını sevindirir.^[60] Bozgunculuk yapandan intikam almak, hayvanları kurban etmek şartlara ve duruma göre güzel veya çirkin (li-ğayrih) olabilen fiillerdir.^[61]

Mâtürîdî kelâmcıların, hüsün kubuh konusuna epistemolojik açıdan yaklaşımları Mu'tezile ile paralellik arz etmektedir. Onlar, bazı fiillerin iyilik ve kötülüğünün akıl tarafından zarurî ve bedihî olarak kavrandığını bazılarının düşünme ve çıkarım yoluyla elde edildiklerini vurgular. Bazı fiillerin ise iyilik ve kötülüğünü şeriatın açıklamasıyla akıl tarafından kavrandığını ifade ederler.^[62] Konuyla alakalı olarak Mâtürîdî, fiil, olgu ve durumları epistemolojik açıdan da değerlendirirken mutlak ahlâkî değerlerin akıl ile kavranabileceğini belirtir. Yani vahiy olmaksızın özünde iyi ve kötü olanların aklen bilinebileceğini söyler.^[63] Ona göre bunlar zâtları gereği iyi veya kötü oldukları için din bundan dolayı bunları emretmekte veya

[56] Ebû'l Hasan el-Eş'arî, *el-İbâne ve uşûl-i Ehl-i's-Sünne*, çev. Ramazan Biçer (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010), 141.

[57] Cüveynî, *Kitâbü'l-İrşâd*, 258.

[58] Çelebi, “Hüsün-kubuh”, 69.

[59] Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi (Ankara: İSAM Yayınları, 2003), 310; Bardakoğlu, “Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturîdî”, 70.

[60] Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 103-104.

[61] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 310-313.

[62] Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 103-104; Bulut, “Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi”, 648.

[63] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 310; Bardakoğlu, “Hüsün ve Kubh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturîdî”, 70.

yasaklamaktadır.^[64] Bu hususta vahiy ile aklın hükümleri arasında bir çelişkinin olması söz konusu değildir. Öyle ki şeriat bir şeye kötü hükmünü vermişse akıl buna iyi hükmünü veremez.^[65]

Mâtürîdî âlimleri, insan aklının fiillerdeki iyilik ve kötülükleri vahiyden bağımsız olarak idrak ettiğini belirtse de, insanın bu noktada sorumlu olduğu şeyin bir kısım temel itikâdî hükümler olduğunu vurgulamışlardır. Yani insan, ibadet, muâmelât, fıkıh ve amel yönüyle sorumlu tutulabilmesi ancak vahiyle olabilir.^[66] Mâtürîdîler, epistemolojik olarak husûn kubuhun ancak vahye dayalı olması halinde yaptırımsal olabileceğini savunmaları yönüyle Eş'arîlerle fikir birliği halinde iken, ontolojik olarak husûn-kubuh eşyada ve fiillerde zâtî olduğunu savunmaları yönüyle Mu'tezile âlimleriyle hemfikirdirler.^[67]

Mâtürîdî mezhebine bağlı kelimciler - özellikle Semerkantların - geliştirdikleri ahlaki nesneliliktir. Genellikle iyi ve kötü vasfım - Allah'ın daha başından itibaren nesnelere özüne yerleştirmiş olması kaydıyla onları tabiatına (zatına) atfederler.^[68]

3. Kelâm Âlimlerinin Hüsün ve Kubuh Anlayışlarının Tanrı'nın Mutlak İyiliği Kapsamında Değerlendirilmesi

Kötülük problemini bir kanıt olarak belirleyen ilk kişinin Epicurus (ö. M.Ö/270) olduğu söylene de problemi tam anlamıyla ortaya koyan kişi David Humedir.^[69] Kötülük argümanının temelinde kötülüğün varlığı ile her yönüyle mutlak bir Tanrı'nın varlığının mantiken çatıştığı iddiası yer almaktadır. Şayet kötülüğün varlığı Tanrı'nın yokluğunu ortaya koymasa da O'na inanmamak için geçerli bir neden olduğu ileri sürülmüştür. Bundan dolayı Tanrı inancına sahip insanlar, kötülük argümanına karşı cevap üretmek zorunda kalmışlardır.^[70]

Tek Tanrılı dinler, Tanrı'nın mutlak mânada iyi, bilgili ve kudretli olduğunu kabul ederler.^[71] Ateistlere göre bu özelliklere sahip bir Tanrı'nın herşeye gücünün

[64] Çelebi, "Hüsün-kubuh", 69.

[65] Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 312-313; Bulut, "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi", 650.

[66] Hülya Alper, *İmam Mâtürîdî'ye Akıl-Vahiy İlişkisi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 196.

[67] Barlak, *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*, 102.

[68] Fethi Kerim Kazanç, "An Overview of Knowledge-Value Relationship in Mu'tazilite Ethical Theory", *ULUM Dini Tetkikler Dergisi* 1/1 (2018), 105.

[69] Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Teodise* (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 11-12; Taylan, *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*, 173-174; Özdemir, *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*, 42.

[70] Topaloğlu, *Teizm-Ateizm Tanrı Tanımlılığın Felsefi Boyutları*, 224-225.

[71] Fethi Kerim Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2009), 83.

yetmesi ve herşeyin üstesinden gelmesi gerekir. Çünkü Tanrı, mutlak güce sahip olduğu için gücünün herhangi bir şeyle sınırlanması mümkün değildir. Mutlak mânada ilme sahip olan Tanrı'nın dünyada meydana gelen kötülüklerden habersiz olması da mümkün değildir. Ayrıca Tanrı mutlak mânada iyidir. O iyi olduğu için her zaman iyi olanı tercih etmekte ve iyiliği dilemektedir. İyiliğin en belirgin özelliği de kötülüğe karşı olmak ve onu istememektir. Dolayısıyla iyilik sahibi bir Tanrı'nın kötüyü istemesi ve yaratıklarının boşyere acı çekmesini dilemesi imkânsızdır.^[72]

Ateistler, kötülük problemini her ne kadar mutlak bilgi, mutlak kudret etrafında odaklasalar da problemin temelinde mutlak iyi bir Tanrı tasavvuru'nun yattığını söyleyebiliriz. Çünkü Tanrı'nın mutlak ilmi ile bildiği ve mutlak kudreti kötülüğe müdahale etmesi gerektiğini düşündüren olgu O'nun mutlak iyi olarak nitelenmesidir. Şayet Tanrı mutlak iyi olarak nitelenirse o zaman O'nun mutlak kudret ve bilgiye sahip olması kötülüğü engelleme zorunluluğu gerektirmeyecektir. Bununla beraber, kötülük probleminde mesele genelde Tanrı'nın kötülüğü neden engellemediği ve buna müsaade ettiği sorunu üzerinden şekillendirilmiştir. Ancak bunun öncesinde kötülüğü ontolojik olarak kabul etmenin mutlak iyi olan bir Tanrı'yla bağdaşmayacağı kabul edilmesi gerekir.^[73] Çünkü kötülüğü var eden yine Tanrı'nın kendisidir. Dolayısıyla kötülüğü yaratan bir Tanrı'dan onu engellemeyi istemek çokça gerçekçi bir yaklaşım olarak gözükmemektedir. Bu durum Tanrı'nın hem iyi olduğu hem de O'nun bize iyi olanı yapmayı buyurduğu öğretileri bakımından güçlükler doğurmaktadır.^[74]

Bu bağlamda Mu'tezile ekolünün yaklaşımı ele alındığında ilk dönem Mu'tezilî âlimlerinin iyi ve kötünün zâtî olduğuna dair bir düşüncede olduğunu izah etmiştik. Bu anlayışa göre Tanrı kötülüğü ontolojik olarak yaratmıştır. Kötülük problemi çerçevesinde ele alındığında Tanrı'nın bilfiil kötülüğü yaratan varlık olarak kabul edildiği anlaşılır. Dolayısıyla ilk dönem Mu'tezilî âlimlerin ahlakî kötülüğün zâtî olduğuna dair ortaya koydukları düşüncenin mutlak iyi Tanrı algısıyla uyum sağlamadığını söyleyebiliriz. Çünkü mutlak iyi olan bir Tanrı'nın kötülüğü zâtî olarak yaratmasını kabul etmenin mutlak iyi kavramı açısından uygun olduğunu söylemek zordur. O zaman Tanrı'nın doğası gereği, kötülüğü yapabilecek bir meyil olurdu ki o zaman mutlak iyi algısının oluşmayacağı söylenebilir. Ancak Mu'tezile'nin son dönem âlimlerinin vücûh kavramıyla fiillerdeki iyilik ve kötülüğü zâtîlikten yani ontolojik yapıdan çıkardıklarını belirtmiştik. Bir fiilin iyi ve kötü olmasının durum ve şartlara göre değişebildiğinden yola çıkan bu görüşte, Tanrı'nın kötülüğü zâtî olarak yaratmadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Son dönem Mu'tezilî âlimlerinin

[72] Topaloğlu, *Teizm-Ateizm Tanrı Tanımsızlığın Felsefî Boyutları*, 224-225.

[73] Arslan, *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*, 39.

[74] Kazanç, "Düşünce Tarihi'nde Ateizm Neden Olarak Kötülük Sorunu: Kelâmî Açıdan Eleştirel Bir Değerlendirme", 203-204.

konuyla alakalı bu görüşlerinin kötülük problemi bağlamında ele alınan mutlak iyi Tanrı tasavvuruyla uyumlu olduğu söylenebilir. Çünkü bu görüşte Tanrı, mutlak iyilik vasfı gereği kötülüğü zâtî olarak yaratmamıştır.

Mâtürîdî âlimlerinin görüşlerini bu çerçevede ele aldığımızda fiilleri durum ve şartlara göre değişebilenler ve zâtlarında olanlar şeklinde iki türlü niteledikleri görülmektedir. Her ne kadar fiillerde izafiliği kabul etseler de kötülüğün zâtî olduğunu vurgulamaları, kötülük probleminde ele alınan mutlak iyi bir Tanrı kavramı açısından problem doğurduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Tanrı mutlak iyi olarak nitelenmesi kötü olan bir şeyi var ettiği gerçeğiyle uyuşmamaktadır.

Eş'arîlik ekolünde fiillerdeki iyi ve kötünün ontolojik bağlamı olmadığı hususu dikkati çekmektedir. Eş'arîler'in bu görüşünün insanın Tanrı'yla ilişkisi bağlamda ele alındığında Tanrı'nın kötülüğü ontolojik olarak var etmediği çıkarımı yapılabilir. Kötülük problemi açısından ele alındığında ise kötülüğün ontolojik olarak var olmadığının belirtilmiş olması mutlak iyi Tanrı tasavvuruna daha uygun olduğu düşündürmektedir. Çünkü kötülüğün ontolojik varlığının kabulünden hareket edildiği takdirde Tanrı'nın kötülüğü neden var ettiği? gibi bir soruya tatmin edici cevap bulmak mümkün gözükmemektedir.

SONUÇ

Kötülük problemi tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de önemli bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır. Ateistlerin Tanrı'nın varlığına karşılık oluşturdukları bu argüman, mantıksal olarak Tanrı'nın varlığını yok saymasa da insanın Tanrıyla ilişkisini ciddi mânada etkilemektedir. Dolayısıyla teistler de bu probleme farklı cevaplar ortaya koymaya çalışmışlardır. Her ne kadar kötülüğün ontolojik mâhiyeti açısından karşıt düşünceler geliştirilmiş olsa da genellikle kötülük ile Tanrı'nın varlığının uyumu esasına dayalı cevapların daha kabul edilebilir olduğu görülmüştür. Ancak mutlak iyi olan bir Tanrı ile kötülüğün zâtî olarak var olduğunu kabul etmenin mantıksal açıdan birçok yönden problem taşıdığını gördük. Kötülüğün varlığını kabul ederek mutlak iyi bir Tanrı tasavvur etmenin tatmin edici yönünün olmadığı gayet açıktır. Bununla beraber mutlak iyi olan bir Tanrı'dan kötülüğün yaratılması, kötülük probleminde teistlerin özellikle üzerinde durmaları gereken bir konu olduğu kanaatine hasıl olduk. Kelâm ekollerinin hüsün-kubuh konusundaki değerlendirmelerine bakıldığında; Mu'tezile'nin ilk dönem âlimleri, iyilik ve kötülüğün zâtî olduğunu kabul ederken; sonraki âlimler, vücûh nazariyesi ile iyilik ve kötülüğün zâta ait olmadığını, fiillerin sonuç ve amaçlarına göre ortaya çıkan değerlerin objektifliğini kabul eden bir yaklaşım sergilemişlerdir. Eş'arî ekolü ise genel olarak fiillerdeki iyilik ve kötülüğün zâtî olmadığını kabul etmiş, iyi ve kötü nitelemesinin Allah'ın emri ve nehiyiyle ortaya çıktığını düşünmüştür. Onların hüsün ve kubuha yönelik ontolojik yaklaşımları, hüsün-kubuhun epistemolojik

mâhiyetine de yansımıştır. Mâtürîdiler, bazı fiillerdeki hüsün-kubuhun zâtî olduğunu kabul ederken bazılarının da geliştikleri duruma göre değer kazandıklarını ifade etmişlerdir. Hüsün ve kubuhun epistemolojik yönüne gelindiğinde ise bunun akıl tarafından bilinebileceğini vurgulamışlardır.

Kelâm ekollerinin hüsün kubuh konusunda kötülüğün ontolojik mâhiyeti ile alakalı ortaya koydukları yaklaşımda, son dönem Mu'tezilî âlimlerin vücûh nazariyesi ve Eş'arîler'in kötülüğün zâtî olmadığına dair düşüncelerinin kötülük problemi açısından önemli bir cevap niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Çünkü mutlak iyi olarak tasavvur edilen bir Tanrı'nın kötülüğü yarattığı algısı, Tanrı-insan ilişkisi bağlamında beraberinde ciddi problemler doğurmaktadır. İyi olan ve iyiliği isteyen bir Tanrı'nın kötülüğü neden yarattığı sorusuna tatmin edici cevap bulmak mümkün değildir. Öyle ki öldürme konusunda bile fiil aynı olmasına rağmen kişinin konumuna göre değişen bir olgu olması, kötülüğün ontolojik olarak Tanrı tarafından yaratılmadığını ortaya koymaktadır. Öldürme fiili üzerinden verdiğimiz örneği bütün fiiller açısından değerlendirdiğimizde bütün insanların durumlarına göre değişen iyi ve kötü kavramlarının olduğu görülecektir. Dolayısıyla Mu'tezile âlimlerinin fiillerin sonucunun iyi ve kötü olarak nitelenmesi gerektiğine dair düşüncesi aynı zamanda iyi ve kötü kavramlarına yönelik oluşacak subjektifliğe de cevap niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, Marilyn McCord. "The Problem Of Evil: More Advice to Christians". *Faith and Philosophy* 2/5 (1988), 121-143.
- Akdemir, Ferhat - Vural, Mehmet. *Korkunç Kötülükler ve Tanrı*, 2014.
- Arslan, Hulusi. *Mu'tezile'de İyilik ve Kötülük (Hüsün ve Kubuh) Problemi*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2021.
- Bağdâdî, Abdülkâhir el-. *Kitâbu usûli'd-dîn*. thk. Ahmed Şemseddin. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- Bâkîllânî, Ebû Bekr. *Kitâbu't-Temhîd*. Beyrut: Mektebetu's-Şarkîyye, 1957.
- Bardakoğlu, Ali. "Hüsün ve Kubuh Konusunda Aklın Rolü ve İmam Maturidi". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/4 (1987), 59-75.
- Bartak, Muzaffer. *Hüsün-Kubuh İyilik ve Kötülüğün Kaynağı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bayram, İbrahim. "Kâdî Beyzâvî'nin Hüsün-Kubuh Anlayışı". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2018), 283-321. <https://doi.org/10.18498/amauidf.402278>
- Bulut, Zübeyir. "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi". *Kader* 13/2 (2015), 634-654. <https://doi.org/10.18317/kader.01131>
- Carullah, Zuhandi Hasan. *el-Mu'tezile*. Kahire: el-Ehliyetu'n-Neşr ve't-Tevzi', 1. Basım, 1973.
- Cihan, Ahmet Kamil. "Cüveynî'de Ahlakî İyi ve Kötü Meselesi". *İlahiyat Akademi* 9 (2019), 53-66.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Kitâbu't-Ta'rifât*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. *Şerhu'l-Mevâkıf*. çev. Ömer Türker. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Cüveynî, Ebû'l- Meâlî el-. *Kitâbü'l-İrşâd*. thk. Muhammed Yusuf Musa - Ali Abdulmunim Abdulhamid. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1950.
- Çelebi, İlyas. "Hüsün ve Kubuh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/59-63. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Çelebi, İlyas. "Klasik Bir Kelam Problemi: Hüsün-kubuh". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16-17 (2014). <https://doi.org/10.15370/muifd.73666>
- Çetin, Serkan. "Hüsün ve Kubuh Konusunda Fahreddin er-Râzî'nin Mu'tezile'ye Yönelik Eleştirileri". *Edebali İslamiyat Dergisi* 2/4 (29 Kasım 2018), 81-110.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan el-. *el-Lüma fir-red âla ehli'z-zeyğ ve'l-bida*. nşr. Richard J. McCarthy. thk. Ğurabe Hammude. Kahire: Matbaatu'l-Mısıriyyetu, 1975.

- Evkuran, Mehmet. *Ahlâk, Hakikat ve Kimlik: İslam Kelâmında Ahlâk Problemi*, 2013.
- George, F. Hourani. "Cüveynî'nin Mu'tezilî Ahlak Eleştirisi". çev. Burhanettin Tatar. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1991).
- Gölcük, Şerafeddin. *Bâkullâni ve İnsanın Fiilleri*. Kızılay, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1. baskı.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*. thk. Muhammed eş-Şâzelî vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Maârif, ty.
- Kadî Abdülcebbar. *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-adl*. thk. Tavit Tevfik - Zeyd Siad. Kahire: el-Müessesetü'l-Misriyyetü'l-Amme, ts.
- Kadî Abdülcebbar, *Kitâbu'l-mecm' fi'l-muhît bi't-teklîf*. thk. Eb Jean Yusuf Houben el-Yesui. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Kasulikiyyetu, 1962.
- Kadî Abdülcebbar. *Kitâbü'l-mecmu' fi'l-muhit bi't-teklîf*. Beyrut: Mektebetü'l-Kasulikiyyetu, 1962.
- Kadî Abdülcebbar. *Şerhu'l-Usûli'l-hamse*. thk. Abdülkerim Osman. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1996.
- Kazanç, Fethi Kerim. "An Overview of Knowledge-Value Relationship in Mu'tazilite Ethical Theory". *ULUM Dini Tetkikler Dergisi* 1/1 (2018).
- Kazanç, Fethi Kerim. "Düşünce Tarihinde Ateizme Götüren Bir Neden Olarak Kötülük Sorunu: Kelâmî Açıdan Eleştirel Bir Değerlendirme". *İslâm Düşüncesinde Ateizm Eleştirisi*. Ankara: Elis Yayınları, 2019.
- Kazanç, Fethi Kerim. *Gazzâlî Öncesi Ehl-i Sünnet Kelâmında Ahlak Düşüncesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Kazanç, Fethi Kerim. "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2009), 0-106. <https://doi.org/10.18317/kader.11289>
- Kazanç, Fethi Kerim. "Mu'tezile Kelam Sisteminde Ahlak Tasavvuru: Kadî Abdülcebbar Ekseninde Bir Değerlendirme". *Journal of Islamic Research* 3/27 (2016), 280-310.
- Kılıç, Recep. *Ahlâkın Dinî Temeli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 7. baskı.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM, 2011.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu - Muhammed Aruçi. Ankara: İSAM Yayınları, 2003.
- Özdemir, Metin. *İslâm Düşüncesinde Kötülük Problemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Râzî, Fahreddin er-. *el-İşâre fî Usûli'l-Kelâm*. çev. Ulvi Murat Kılavuz - Serkan Çetin. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Reinhart, A. Kevin. "Basra Mu'tezilesi: Ahlakî Ontoloji ve Epistemoloji". çev. Şeyma Şirin. *Şarkiyat Çalışmalarında İslâm Ahlâk Metafiziği*. ed. İbrahim Aslan. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Süt, Abdunnasır. *Mu'tezile ve Ahlak-Kadı Abdülcebbar Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Şehristânî, Abdülkerim bin Ahmed. *Nihâyetü'l-lkdâm fî İlmi'l-Kelâm*. thk. Ferid Cuyûm, ts.
- Taylan, Necip. *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2015.
- Topaloğlu, Aydın. *Teizm-Ateizm Tanrı Tanımsızlığın Felsefi Boyutları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2020. Basım, ts.
- Ünverdi, Mustafa. "Ahlakın Epistemolojisi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/2 (2015), 327-350. <https://doi.org/10.17218/husbed.90332>
- Yaran, Cafer Sadık. *Kötülük ve Teodise*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

